

УДК 347.965

DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.125-130

Б. І. Мудрик,
аспірант кафедри права,
ПВНЗ «Європейський університет»
email: bmudryk@e-u.edu.ua
ORCID 0009-0001-5175-8829

АДВОКАТ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ: ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА

Стаття присвячена питанням особливостей нормативно-правового регулювання участі адвоката як представника в галузі спадкового права. Досліджено концепцію виділення спадкового права в окрему підгалузь цивільного права та концепцію, відповідно до якої сукупність нотаріальних дій і порядку їхньої реалізації виділяється в поняття «нотаріальний процес», а також роль і місце адвоката в ній. Вивчено змістовне наповнення видів документів, що підтверджують наявність у адвоката повноважень на здійснення представництва в межах нотаріальних дій у галузі спадкових правовідносин, а також особливості практичного використання кожного з них і питання їх співвідношення. Наголошено на неприпустимості розгляду окремих документів для посвідчення повноважень адвоката, як таких, що можуть впливати на виконання взятих на себе обов'язків у межах його професійної діяльності. Запропоновано власні ідеї щодо способів покращення взаємодії між нотаріусом та адвокатом з метою якомога більш повного захисту прав, свобод і законних інтересів їхнього клієнта.

Ключові слова: адвокат, нотаріус, адвокатська таємниця, нотаріальна таємниця, правовий статус адвоката, правовий статус нотаріуса.

Постановка проблеми та її актуальність. Спадкове право – це один із найбільш складних і комплексних інститутів цивільного права. Підставою для такого твердження є сама сутність відносин, що складаються в межах цього інституту, зміст яких розкривається в статті 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та полягає в переході прав і зобов'язань фізичної особи, яка померла (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) [8].

Проте сам факт смерті фізичної особи є підставою лише для виникнення права на спадкування, однак належне його документальне оформлення містить ряд послідовних і комплексних юридичних дій, виключно безумовне дотримання яких дає змогу спадкоємцям повною мірою встановити право власності на те майно, яке входить до складу спадщини.

Нотаріуси в цьому процесі є тією ключовою фігурою, яка в межах своєї професійної діяльності відіграє критично важливу роль у забезпеченні ефективної та належної реалізації норм спадкового права в житті. Саме вони виступають тим незалежним інструментом, з допомогою якого громадяни мають можливість повною мірою реалізувати свої права та законні інтереси в цій сфері.

Водночас, беручи до уваги складність тих юридичних процесів, що лежать в основі норм спадкового права, сукупність усіх деталей і нюансів, які є їхньою невід'ємною складовою, та потреба в ретельній підготовці відповідних правових документів з урахуванням усіх вагомих аспектів, роль адвоката як кваліфікованого спеціаліста, який може організувати надання правової допомоги та гарантувати забезпечення повноцінного захисту законних прав, свобод та інтересів особи в межах нотаріального провадження, що стосується оформлення спадщини, значною мірою зростає, водночас залишаючись малодослідженим питанням у рамках правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблематики теми участі адвоката як представника в галузі спадкового права присвячував свою увагу ряд дослідників-правознавців. Так, правником, який здійснив найбільший внесок у дослідження адвокатури, можна вважати В. В. Заборовського. Водночас особливості провадження нотаріальної діяльності були ретельно досліджені К. І. Чижмарь.

Проте найвагомішим і найбільш комплексним дослідженням цієї галузі можна вважати працю С. Я. Фурси «Адвокат у нотаріальному процесі. Науково-практичний посібник», у якому детально розкриваються особливості здійснення адвокатом представництва в нотаріальному процесу загалом та у сфері спадкового права зокрема.

Також вивчення означеної теми здійснювали М. Бондарєва та С. Рябовська.

Метою наукового дослідження є вивчення питання особливостей нормативно-правового регулювання участі адвоката як представника в спадковому праві, підстав надання послуг з представництва, а також порядок документального підтвердження наявності в адвоката повноважень на здійснення такої діяльності, оскільки це є основою для забезпечення якомога більш повного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адвокатура та нотаріат – це дві галузі професійної юридичної діяльності, представники якої покликані надавати компетентну допомогу у вирішенні правових проблем громадян. Одним із найбільш поширених напрямів, які не те, що потребують, а варто зазначити, що навіть вимагають залучення кваліфікованих спеціалістів-правників у спадкове право. Така особливість зумовлена насамперед самим змістом спадкових правовідносин, а також у частині залучення нотаріусів, прямо закріплена вимогами законодавства.

Як уже зазначалося, спадкування є процесом переходу прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла, до інших осіб. Спростовуючи поширену в суспільстві думку, варто наголосити на тому, що до складу спадщини, згідно з нормами ЦК України, входить не лише майно та права, якими володіла померла особа, але й зобов'язання, які вона не виконала під час життя та які, відповідно, повинні бути виконані спадкоємцями після вступу до спадщини.

У авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України» Л. В. Шевчук зазначає, що спадкування, як універсальне правонаступництво, характеризується, згідно з чинним законодавством, певними ознаками:

- об'єктом такого правонаступництва є сукупність прав та обов'язків померлої особи, що володіють ознакою відчужуваності;
- спадкоємець стає суб'єктом усіх прав та обов'язків, що складають спадщину;
- спадкоємець як універсальний правонаступник стає суб'єктом прав та обов'язків, що складають спадщину безпосередньо, без акта передачі їх правопередником (спадкодавцем), без участі та сприяння третіх осіб [9].

Статтею 1217 Цивільного кодексу України передбачено два можливі види реалізації права на спадкування: за заповітом та за законом. Є. О. Рябоконт, проводячи трактування зазначеної правової норми, у своїй статті «Види спадкування та їх співвідношення в українському спадковому праві» доходить висновку, що закритий перелік видів спадкування, закладений у ст. 1217 ЦК України, означає їх винятковість, і тому кожен із видів спадкування розглядається як цілком самостійний, самодостатній і ізолюваний від іншого [7].

Водночас обидва ці види не є взаємовиключними, оскільки якщо до складу спадщини входить не весь перелік прав та обов'язків, яким володіла померла особа, то один і той самий спадкоємець має право на спадкування як за заповітом (у частині, визначеній таким заповітом), так і за законом (у частині, яка заповітом не покривається).

Загалом невід'ємним суб'єктом процесу оформлення спадщини в обох видах спадкування є нотаріус. Це підтверджується положеннями Цивільного кодексу України та Закону України «Про нотаріат». Відповідно до частини 3 статті 1247 ЦК України складений спадкодавцем заповіт в обов'язковому порядку має бути посвідчений нотаріусом. Крім того, нотаріус має право вчиняти такий перелік фактичних чи юридичних дій у межах спадкового права:

- вживати заходів щодо охорони спадкового майна (ч. 2 ст. 1283 ЦК України);
- укладати договір на управління спадщиною (ч. 1 ст. 1285 ЦК України);
- призначати виконавця заповіту в разі, якщо заповідач не призначив виконавця або призначений виконавець відмовився від виконання заповіту (ст. 1288 ЦК України);
- видавати документ, що підтверджує повноваження виконавця заповіту (ч. 3 ст. 1290 ЦК України);
- видавати свідоцтво про право на спадщину (ч. 1 ст. 1297 ЦК України) тощо [8].

Можемо переконатись, що вказаний перелік повноважень у процесі оформлення спадщини є достатньо широким з урахуванням того факту, що в межах цієї статті він не є вичерпним, а реалізація кожної із наведених складових зі свого боку потребує вчинення конкретних юридичних дій і вимагає наявності відповідних правничих компетенцій.

І саме у зв'язку з цим та в поєднанні із фактом відсутності в більшості громадян профільної юридичної освіти постають цілком логічні запитання: чи можуть громадяни звертатись до адвокатів із запитом на отримання правничої допомоги як консультування щодо складання заповітів або ж вступу в спадщину та підготовки потрібних для цього документів? Які повноваження може мати в такому разі адвокат та які межі здійснюваного представництва?

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має право в межах своєї професійної діяльності здійснювати захист, представництво та надавати інші види правничої допомоги [5].

З аналізу нормативно-правового визначення кожного із вказаних видів діяльності можемо дійти висновку, що в контексті спадкового права адвокат може надавати громадянам послуги з представництва та інших видів правничої допомоги, оскільки захист – це вид адвокатської діяльності, який реалізовується виключно в межах кримінального або адміністративного провадження.

Здійснення представництва в спадкових правовідносинах, як і в будь-якій іншій галузі правових відносин, є неможливим без документально підтвердженого факту наявності відповідних повноважень. Саме тому видається важливим розглянути підстави для провадження такої діяльності, порядок уповноваження адвоката на представлення інтересів клієнта, а також перелік документів, якими повинні підтверджувати повноваження адвоката в такому процесі.

Питання підстав для здійснення адвокатської діяльності регулюється статтею 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон України «Про адвокатуру»). Так, у ній зазначається, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги.

Водночас документами, якими посвідчуються повноваження адвоката на надання правничої допомоги, можуть бути:

- договір про надання правничої допомоги;
- довіреність;
- ордер;
- доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги [5].

Теоретики адвокатури, досліджуючи особливості кожного із наведених у зазначеному переліку документів у контексті їхнього використання в процесуальних галузях права, доходять таких висновків.

М. В. Жушман у своїй статті зазначає, що, незважаючи на нібито узгодженість процесуальних кодексів між собою і вичерпний перелік документів, якими можуть бути підтверджені повноваження адвоката, судова практика свідчить про те, що суди неоднаково розуміють норми чинних процесуальних кодексів, по-різному застосовують їхні положення в сукупності з іншими законодавчими актами, зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», унаслідок чого діяльність адвоката з надання правової допомоги та його повноваження на представництво інтересів клієнта в суді може викликати сумніви як в учасників справи, так і в складі суду [2].

С. О. Кравцов у дослідженні «Практичні особливості підтвердження повноваження адвоката в цивільному судочинстві» вказує, що в цивільному процесі адвокат може надавати, наприклад, не лише договір про надання правової допомоги для підтвердження своїх повноважень, оскільки в ч. 3 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що повноваження адвоката як захисника або представника в цивільному процесі підтверджуються в порядку, встановленому законом [3].

Водночас Об'єднана палата Касаційного цивільного суду в постанові від 20 січня 2025 року у справі № 761/5870/24 дійшла висновку, що повноваження адвоката на представництво в суді можуть бути підтверджені безпосередньо договором про надання правничої допомоги, а ордер,

по суті, є підтвердженням наявності в адвоката повноважень на представництво інтересів іншої особи на підставі укладеного з нею договору про надання правничої допомоги [4].

У контексті вчинення нотаріальних дій, зокрема в галузі спадкового права, варто зазначити, що питання їхнього виокремлення в окрему галузь або ж підгалузь нотаріального процесу залишається в правовій науці дискусійною, а тому особливості врегулювання підтвердження повноважень адвоката в такій сфері для мети цієї статті буде розглядатись виключно в межах чинного законодавства.

Тому видається доцільним здійснити проектування вказаних вище норм законодавства та позиції Касаційного цивільного суду на здійснення адвокатом представництва під час вчинення нотаріальних дій і зазначити, що в процесі надання професійної допомоги адвокат повинен мати укладений із клієнтом договір про надання правничої допомоги як основну підставу для здійснення представництва, а також довіреність, у якій буде зазначено відповідний перелік повноважень.

Водночас М. Бондарева та С. Рабовська свідчать, що в спеціальній літературі обґрунтовується неможливість передачі адвокату повноважень на підставі довіреності та пропонується в тих випадках, коли адвокат діє на підставі довіреності, вважати, що він «втрачає свій статус як адвокат і не може користуватися наданими йому повноваженнями. Якщо ж допустити, що адвокат отримав повноваження на підставі довіреності, то вважається, що він діє на підставі довірчих відносин і його професійний статус не повинен зазначатися в довіреності» [1].

Видається доцільним не погодитись із наведеною позицією, оскільки за своїм змістом вона прямо суперечить чинному законодавству та самому змісту реалізації адвокатом представництва, адже провадження такого виду діяльності повинно бути регламентоване чіткими межами, у яких адвокат має право діяти в інтересах клієнта. А довіреність і виступає тим самим документом, у якому ці межі визначаються та закріплюються.

Крім того, важливість факту наявності довіреності підтверджується також і наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», де в абзаці 1 п. 4 глави 4 зазначено, що перевірка повноважень представників осіб за довіреністю або за законом здійснюється за довіреністю або документом, що підтверджує повноваження законного представника [6].

З цього можемо зробити висновок, що коли йдеться про здійснення представництва під час вчинення нотаріальних дій саме довіреність, а не договір про надання правничої допомоги, є основним документом, яким підтверджується наявність у адвоката повноваження представляти інтереси громадянина під час звернення за отриманням нотаріальних послуг. А довіреність на ім'я адвоката, як уже було з'ясовано вище, може бути створена лише в разі укладення між таким адвокатом і його клієнтом договору про надання правничої допомоги як єдиноможливої підстави для здійснення такої діяльності в інтересах клієнта.

У зв'язку з цим на цьому етапі видається доцільним запропонувати внесення змін у вищезгаданий наказ Міністерства юстиції України в частині перевірки нотаріусом повноважень представників за довіреністю та викласти абзац перший п. 4 Глави 4 Порядку в такій редакції: «Перевірка повноважень представників осіб за довіреністю або за законом здійснюється за довіреністю (а в разі здійснення представництва адвокатом – також за наявності копії договору про надання правничої допомоги) або документом, що підтверджує повноваження законного представника».

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна дійти таких ключових висновків:

1. Спадкове право – це складна й комплексна підгалузь цивільного права, робота в межах якої потребує володіння значним рівнем правових компетенцій.

2. Взаємодія адвоката із нотаріусом як ключовим суб'єктом у межах спадкового права загалом та в контексті особливостей нормативно-правового регулювання підтвердження повноважень адвоката як представника зокрема залишається маловивченим питанням у наукових правничих колах.

3. Водночас це питання є більш ніж детально дослідженим у межах вивчення процесуальних галузей права; екстраполювавши результати таких досліджень, варто зазначити, що юридичний

механізм документального оформлення здійснення адвокатом представництва в спадковому праві є майже ідентичним до механізму в рамках процесуального провадження різних галузей права, однак усе ще потребує доопрацювання.

4. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до Положення про порядок вчинення нотаріальних дій у частині перевірки повноважень представників за довіреністю в разі, якщо таке представництво здійснюється адвокатом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарєва М., Рабовська С. Деякі аспекти участі адвоката в нотаріальному процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. Т. 1 : Юридичні науки. С. 6.
2. Жушман М. Проблеми теорії та практики підтвердження повноважень адвоката у процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Т. 7. С. 86.
3. Кравцов С., Гончаров В., Кушель К. Практичні особливості підтвердження повноваження адвоката в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Т. 8. С. 105.
4. Повноваження адвоката на представництво в суді можуть бути підтверджені безпосередньо договором про надання правничої допомоги – ОП КЦС ВС / Судова влада України. 2025. 5 лютого. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1750109/>
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 14.05.2025 № 1702-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
6. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріюсами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
7. Рябоконь Є. Види спадкування та їх співвідношення в українському спадковому праві. *Київський часопис права*. 2023. Т. 1. С. 91.
8. Цивільний кодекс України від 19.06.2003 № 980-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Шевчук Л. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2001. 17 с.

REFERENCES

1. Bondarieva, M., & Rabovska, S. (2020). Deyaki aspekty uchasti advokata v notarialnomu protsesi. [Some aspects of attorney's participation in the notarial process]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. 1, 6 [in Ukrainian].
2. Zhushman, M. (2020). Problemy teorii ta praktyky pidtverdzhennya povnovazhen' advokata u protsesi. [Problems of the theory and practice of confirmation of attorney's powers in the proceeding]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. 7, 86 [in Ukrainian].
3. Kravtsov, S., Honcharov, V., & Kuzhel', K. (2020). Praktychni osoblyvosti pidtverdzhennya povnovazhennya advokata v tsyvil'nomu sudochynstvi [Practical peculiarities of confirming the powers of an advocate in civil proceedings]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. 8, 105 [in Ukrainian].
4. Povnovazhennya advokata na predstavnytstvo v sudi mozhut' buty pidtverdzheni bezposeredno dohovorom pro nadannya pravnychoyi dopomohy [The powers of an advocate to represent a client in court may be confirmed directly by legal services agreement] / OP KTS VS. Sudova vlada Ukrayiny. Dated 05.02.2025. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1750109/> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on the Bar and Advocacy of May 14, 2025 No. 1702-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> [in Ukrainian].
6. Order of the Ministry of Justice of Ukraine on approval of the Procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine dated 02/22/2012 No. 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> [in Ukrainian].

7. Riabokon', Y. (2023). Vydy spadkuvannya ta yikh spivvidnoshennya v ukrayins'komu spadkovomu pravi [Types of inheritance and their correlation in Ukrainian inheritance law]. *Kyivskyi chasopys prava*. 1, 91 [in Ukrainian].

8. Civil Code of Ukraine dated 19.06.2003 No. 980-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

9. Shevchuk, L. (2001). Zapovit yak pidstava vynyknennya pravonastupnytstva v tsyvil'nomu pravi Ukrayiny [Will as a ground for legal succession in the civil law of Ukraine] : abstract from dissertation candidate of legal science / NAN Ukrayiny, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho [in Ukrainian].

B. I. Mudryk. ATTORNEY'S REPRESENTATION IN INHERITANCE LAW: PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION

The article is devoted to the peculiarities of legal regulation of participation of an attorney as a representative in the field of inheritance law. The author examines the concept of separation of inheritance law into a separate sub-branch of civil law, and the concept according to which the set of notarial acts and procedures for their implementation is distinguished into the concept of "notarial process", as well as the role and place of an attorney-at-law in it. The author examines the content of the types of documents confirming that an attorney-at-law has the authority to provide representation within the scope of notarial acts in the field of inheritance relations, as well as the peculiarities of practical use of each of them and the issues of their correlation. The author emphasizes that it is inadmissible to consider certain documents to certify the powers of an attorney-at-law as those which may affect the performance of the duties assumed within the framework of his/her professional activities. The author offers her own ideas on the ways of improving the cooperation of both a notary and an attorney-at-law with a goal to provide as full as possible protection of the rights, freedoms and legitimate interests of their clients.

Keywords: attorney, notary, attorney-client privilege, notarial privilege, legal status of an attorney, legal status of a notary.